

ГОРДАНА ГАСМИ*
ДРАГАНА ПЕТРОВИЋ
Институт за упоредно право
Београд

УДК 316.48:347.61/64
Монографска студија
Примљен: 14.01.2015
Одобрен: 26.01.2015

ГЛОБАЛНИ ЗНАЧАЈ НОВИХ ЕВРОПСКИХ СТАНДАРДА КРИВИЧНО - ПРАВНОГ ПРОЦЕСУИРАЊА ПОЧИНИЛАЦА ПОРОДИЧНОГ И РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Сажетак: У раду аутори настоје да анализирају одредбе нове Конвенције Савета Европе (Истанбул Конвенција) о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, која је ступила на снагу августа 2014., са становишта њихових правних домета на међународном плану, посебно у домену кривично-правног процесуирања починилаца таквог насиља. Изnose и доказују тезу о свеобухватности и значају установљавања заједничких правно-обавезујућих стандарда у овој области, указивањем на суштину усаглашених правних принципа од стране 47 земаља чланица Савета Европе. Иако регионалног карактера, ова Конвенција тежи да постигне универзалну примену, јер је отворена за приступање и земљама нечланицама Савета Европе, те сходно томе, аутори истичу глобални карактер и правне домете ових одредби.

Кључне речи: починиоци, родно засновано насиље, Савет Европе, Истанбул Конвенција, породично насиље

Увод

Питање регулисања породичног насиља и родно заснованог насиља на међународно-правном плану представља у великој мери занемарену област, јер све до усвајања нове Конвенције Савета Европе (СЕ)¹ о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбул Конвенција, почетком августа 2014.) о овој теми на међународном плану није постојао правно-обавезујући инструмент у тој области, осим CEDAW Конвенције УН о елиминисању свих облика дискриминације према женама тј Опционог Протокола и Препоруке бр. 19. CEDAW Комитета уз ову УН Конвенцију. Отуда се

* gordana.gasmi@gmail.com

¹ У даљем тексту ова краћеница означава Савет Европе, који окупља 47 земаља чланица са преко 800 милиона становника

основано може констатовати да постоји време «после Конвенције», насупрот времену «пре Конвенције», јер ће се у наступајућем периоду пратити примена одредби Конвенције на националном нивоу држава потписница, као и међународна сарадња у размени релевантних података и сарадње по питању кривичних и грађанских правних питања. Тиме се обавезе међународне сарадње не завршавају, већ се односе и на сарадњу у погледу спречавања свих облика насиља обухваћених овом Конвенцијом и пружање помоћи жртвама насиља.

Као што је својевремено поручио чувени правник В. Богишић: „*Ко само речи законске знаде, тај још закона не зна, док му не схвати разум и смисао*“. Стога је посебно значајно указати на суштину, формулације и разлоге усвајања заједничких стандарда у домену кривично-правног процесуирања починилаца породичног и родно заснованог насиља тј. насиља над женама. Ово тим више, имајући у виду ширину предмета регулисања Истанбул Конвенције и претензије на будући глобални обухват њених одредби, јер је отворена за приступање и земљама нечланицама Савета Европе. Свеобухватни циљ ове Конвенције је заштита права жртва насиља, превасходно насиља над женама и осталих жртва насиља у породици, те да им се обезбеди највиши ниво заштите.

Насиље у породици је дубоко укорено у друштву. С обзиром да се одвија у приватној сфери, често га је тешко препознати и казнити у односу на остале јавне форме насиља. Отуда се агенције и службе надлежне за пружање помоћи жртвама суочавају са различитим облицима скривања истине у четири зида. До кажњавања долази само у случајевима дуготрајног испољавања породичног насиља и то на суров начин, са понекад и фаталним последицама². Међу жртвама насиља у породици упадљиво предњаче жене, што потврђују и емпиријски резултати релевантних истраживања на глобалном нивоу. Насиље према женама у породичном контексту је образац непрекидног настављања насиља и злоупотребе, ситуација поновљене виктимизације, где је жртва рањива баш због тога што дели дом са својим злостављачем, а има и осећање лојалности, или чак љубави, према њему³.

На глобалном нивоу, у већини земаља су људи све више свесни да се ради о негативној друштвеној појави, а не само о изолованом, појединачном приватном проблему. Тим пре, ако се имају у виду пратеће разарујуће последице породичног насиља. Стога је у већини европских земаља, које предњаче у правној регулативи, насиље у породици правно сврстано у категорију кривичних дела.

Истанбул Конвенција СЕ састоји из Преамбуле и 12 поглавља (укупно 81 члан и додаток о привилегијама и имунитету чланова ГРЕВИО надзорног експертског тела за примену Конвенције). Текст Конвенције је био предмет

² *The World's Women 2010, Trends and Statistics*, United Nations, New York, 2010, Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/STAT/SER.K/19, ISBN 978-92-1-161539-5, p. 131.

³ Kelly, 2003. цитирано према: Игњатовић Тања., „Насиље према женама у интимном партнерском односу: Модел координираног одговора заједнице“, АЖЦ, Београд, 2011. стр. 21.

скоро двогодишњих преговора држава чланица Савета Европе на експертском нивоу⁴ у оквиру 9 заседања *Ad Hoc* Комитета за спречавање и борбу против насиља према женама и насиља у породици⁵. Финални ток рада на Конвенцији текао је на следећи начин: текст Конвенције утврђен је на новембарском заседању *CAHVIO* комитета (8 – 10. XII 2010), децембра 2010. текст Конвенције усвојен је на састанку *CAHVIO* комитета, марта 2011. Парламентарна Скупштина СЕ дала је позитивно мишљење о тексту Предлога Конвенције, маја 2011. Конвенција отворена за потписивање на конференцији министара чланица Савета Европе у Истанбулу.

За ступање на снагу Конвенције о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици потребно је да десет држава положи ратификационе инструменте о прихватању Конвенције, од којих најмање осам од десет иницијалних држава морају бити чланице Савета Европе. Конвенција ступа на снагу првог дана у месецу после истека периода од три месеца након полагања ратификационих инструмената од стране десет држава потписница којим се ратификује, прихвата или одобрава Конвенција. То се десило 1. августа 2014. год. те је тиме Конвенција стекла правну обавезност на међународном плану.

Дефинисање породичног и родно заснованог насиља

Конвенција регулише борбу против насиља према женама, али укључена је и заштита деце, старих и мушкараца од насиља у породици. Посебан фокус Конвенције је усмерен ка спречавању насиља према женама, имајући у виду реално стање проблема: *насиље према женама = тежак облик дискриминације према женама.*

Поред тога, емпиријска истраживања на глобалном плану⁶ указују на чињеницу да већину извршилаца породичног насиља чине мушкарци, те је стога акценат Конвенције усмерен ка спречавању и борби против насиља према женама. Међутим, област примене Конвенције односи се експлицитно и на све жртве насиља у породици, али су се стране уговорнице обавезале да посебну пажњу поклоне женама, које су жртве родно заснованог насиља (чл. 2. Конвенције).

На глобалном нивоу, проценат жена погођених физичким насиљем, макар и једном у њиховом животу, варира од неколико процената до читавих 59% у зависности од тога где живе. Актуелни статистички показатељи мерења

⁴ Проф. Др Гордана Гасми, коауторка овог рада, заступала је Србију на експертском нивоу приликом формулисања текста Истанбул Конвенције током двогодишњих преговора, сада је експерт Савета Европе за област родне равноправности

⁵ Ad Hoc Committee for preventing and combating violence against women and domestic violence – CAHVIO Committee, *CAHVIO* комитет је формиран одлуком Комитета министара СЕ децембра 2008., а отпочео је са радом априла 2009. године на основу мандата повереног од стране Комитета министара СЕ.

⁶ UNDP, WHO, UNODC, „Global Status Report on Violence Prevention 2014“, 2014, p.10.

насиља над женама дају веома ограничене податке. Стога статистичке дефиниције и класификација проблема насиља над женама захтева даља усагалашавања на међународном нивоу.

Генитално сакаћење жена, најштетнији и најозбиљнији облик кршења људских права жена и девојчица, веома је распрострањен и сходно актуелном извештају УН о женама (2010)⁷, показује благо опадање у пракси. Ипак, у многим регионима света, дуготрајни обичаји и негативни родни стереотипи врше тежак притисак на жене да прихвате различите форме насиља.

У ставу 1 чл. 2. наводи се да се Конвенција односи на све области насиља над женама које укључује насиље у породици почињено над женама. Тиме Конвенција значајно наглашава да жене представљају већину жртава насиља у породици. Експлицитно је наведено да су Конвенцијом обухваћени сви видови насиља над женама, укључујући насиље у породици, које жене погађа несразмерно у односу на мушкарце. Под свим видовима насиља треба имати у виду и економско и психолошко насиље над женама, које су посебно истицале неке делегације (Норвешка, Шпанија и др). То је значајно јер економска контрола мушкарца над женом у породици представља веома честу појаву.

Одредба из става 2 чл. 2. о области примене Конвенције подстиче потписнице да примењују Конвенцију такође на насиље у породици почињено над мушкарцима и децом. Оне то могу да учине на начин који сматрају најприкладнијим, нарочито узимајући у обзир специфичну ситуацију у држави и догађајима у друштву.

Међутим, Истанбул Конвенција (став 2, чл. 2) ипак директно захтева од земаља чланица да обрате посебну пажњу на жене, које су жртве родно заснованог насиља у примени Конвенције. То значи да родно засновано насиље над женама, у својим различитим појавним облицима, од којих је један насиље у породици, морају бити у основи свих мера политике и доношења релевантних националних прописа, који се убудуће предузимају у примени ове Конвенције.

Поље примене Конвенције обухвата доба мира као и ситуације оружаног сукоба. Одредбе става 3. Чл. 2, Конвенције треба тумачити тако да се примењују основна начела међународног хуманитарног права и Римског статута Међународног кривичног суда који се наводе у Преамбули Конвенције. Ова начела потврђују појединачну кривичну одговорност према међународном праву за насиље до којег долази превасходно (али не искључиво) током оружаног сукоба⁸.

Насиље у породици обухвата углавном два типа насиља: партнерско насиље између садашњих односно бивших супружника односно партнера и међугенерациско насиље које се најчешће јавља између родитеља и деце. Ова дефиниција је родно неутрална и обухвата жртве и учиниоце оба пола.

⁷ *The World's Women 2010, Trends and Statistics*, United Nations, New York, 2010, Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/STAT/SER.K/19, ISBN 978-92-1-161539-5, p. 132.

⁸ Члан 7 Римског статута (злочини против човечности почињени у оквиру раширеног и систематског напада усмереног против сваког цивилног становништва) и члан 8 (ратни злочини) који укључује дела насиља почињена углавном над женама као што је силовање и сексуално насиље.

Партнерско насиље обухвата физичко, сексуално, психичко односно економско насиље између садашњих односно бивших супружника као и садашњих односно бивших партнера. То је облик насиља који несразмерно погађа жене и који је самим тим одређен као родно заснован. Иако „у породици“ изгледа као да ограничава контекст у којем може доћи до насиља, насиље се често наставља након прекида везе, те заједничко место становања жртве и учиниоца није неопходно.

Како Истанбул Конвенција дефинише насиље над женама и породично насиље? Феномен „насиље над женама“ означава кршење људских права и облик дискриминације над женама и представља сва дела родно заснованог насиља која доводе до, односно могу да доведу до, физичке, сексуалне, психичке односно економске повреде односно патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду односно арбитрарно лишавање слободе, било у јавности односно у приватном животу.

Појава „насиље у породици“ означава свако дело физичког, сексуалног, психичког односно економског насиља до којег дође у породици или домаћинству односно између бивших односно садашњих супружника односно партнера, независно од тога да ли учинилац дели или је делио домаћинство са жртвом.

Нова Конвенција СЕ је први међународно-правни инструмент који садржи дефиницију рода и родно заснованог насиља у чл. 3, које гласе:

- в. „род“ означава друштвено одређене улоге, понашања, активности и атрибуте које дато друштво сматра прикладним за жене и мушкарце“.
- г. „родно засновано насиље над женама“ означава насиље које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно утиче на жене“.

Поставља се питање због чега је толико значајно дефинисати наведене категорије. Одговоре на ова питања превасходно треба потражити у чињеници да Конвенција поставља обавезу спречавања и борбе против насиља у ширим оквирима остваривања једнакости између жена и мушкараца, те је важно дефинисати појам „рода“. У контексту ове Конвенције, појам рода, који се заснива на два пола, мушком и женском, подразумева да такође постоје и друштвено изграђене улоге, понашања, активности и атрибути које дато друштво сматра одговарајућим понашањем за жене и мушкарце. Истраживања су показала да родне улоге и стереотипи резултирају штетном праксом и доприносе да насиље над женама постане друштвено прихватљиво.

У циљу превазилажења таквих штетних родних улога, чл. 12 (1) даје оквир којим врши сузбијање предрасуда, обичаја, традиција и других пракси које се заснивају на инфериорности жена односно на стереотипним родним улогама, те постаје општа обавеза у спречавању насиља. Поред тога, и на другим местима у Конвенцији позива се на сагледавање насиља над женама и насиља у породици из родне перспективе, која треба да буде у основи свих мера за заштиту и подршку жртвама.

То значи да се овим облицима насиља треба бавити у контексту преовлађујуће неједнакости између жена и мушкараца, постојећих стереотипа, род-

них улога и дискриминације над женама како би одговор на сложеност овог феномена био адекватан. Отуда, појам „род“ према овој дефиницији није замена за појмове „жене“ и „мушкарци“ у Конвенцији.

Поред тога, родно засновано насиље односи се на сваку повреду која је учињена жени, а представља и узрок и последицу неједнаких односа моћи који се заснивају на перцепцији разлика између жена и мушкараца, које доводе до подређеног положаја жена, како у приватној тако и у јавној сфери.

Ова врста насиља је дубоко укореењена у друштвеним и културолошким структурама, нормама и вредностима које владају друштвом, и често опстаје услед културе порицања и ћутње. Употреба израза „родно засновано насиље над женама“ у овој Конвенцији значи исто што и израз „родно засновано насиље“ како се користи у Општој препоруци бр. 19 CEDAW комитета о насиљу над женама (1992), Декларацији Генералне скупштине Уједињених нација о елиминисању насиља над женама (1993) и Препоруци Rec(2002)5 Комитета министара Савета Европе државама чланицама о заштити жена од насиља (2002).

Дужна пажња и савесно испуњавање обавеза државе

Према међународним прописима, држава је одговорна за међународно незаконита учињена дела која се могу са њом повезати, кроз рад њихових органа попут полиције, имиграционе службе и затворских чувара. Ово начело је прописано у одредбама Комисије УН међународног права о одговорности држава за међународно незаконита дела (2001), који су широко прихваћени као обичајно међународно право.

Према међународним прописима о људским правима, држава има како негативна тако и позитивна задужења: државни званичници морају и да поштују закон и уздржавају се од чињења међународно незаконитих дела и морају да штите лица од других недржавних актера. Члан 5 став 1 односи се на обавезу државе да обезбеди да се њени органи, званичници, агенти, институције и други актери који иступају у име државе уздрже од дела насиља над женама. Став 2 истог члана садржи обавезе чланица у спровођењу дужне пажње и прилежности тј. савесности у вези са делима обухваћеним овом конвенцијом почињеним од стране недржавних актера. У оба случаја држава је одговорна уколико дође до њиховог кршења.

Обавеза дужне пажње државе усвојена је у више међународних инструмената, тумачења и пресуда које се односе на људска права у погледу насиља над женама. У њих спадају и Општа препорука бр.19 CEDAW комитета о насиљу над женама (1992), члан 4 Декларације Генералне скупштине Уједињених нација о елиминисању насиља над женама (1993), Конвенција о спречавању насиља над женама (Конвенција *Belém do Pará*, 1994) коју је усвојила Организација америчких држава, као и Препорука Савета Европе (Rec(2002)5) Комитета министара државама чланицама о заштити жена од насиља (2002).

Садржај члана 5 Истанбул Конвенције СЕ одражава судску праксу Европског суда за људска права, који је усвојио обавезу дужне пажње држава у новијој пресуди: *Opuz v. Turkey*, 2009. Суд је установио да позитивна обавеза заштите права на живот (члан 2 ЕCHR) захтева од државних власти да покажу дужну прилежност и пажњу, предузимајући превентивне оперативне мере у заштити лица чији је живот угрожен.

У односу на овакав развој догађаја у међународном праву и судској јуриспруденцији, веома је значајно укључити принцип дужне пажње државе у ову Конвенцију. Она не представља обавезу која се односи на резултат, већ обавезу која се односи на средство.

Земље чланице Конвенције су у обавези да организују свој одговор на све облике насиља обухваћених овом Конвенцијом, тако да надлежни органи могу савесно да спречавају, истражују, кажњавају и обезбеде репарацију за таква дела насиља. Уколико у томе не успеју држава је одговорна за чин насиља, који би иначе био искључива одговорност недржавног актера. Насиље над женама које почине недржавни актери прелази праг кршења људских права, како се наводи у члану 2, уколико чланице имају обавезу да предузму законодавне и друге мере неопходне за примену дужне прилежности у спречавању, истрази, кажњавању и одштети тј. репарацији за дела насиља обухваћена овом Конвенцијом, као и да обезбеде заштиту жртвама.

Појам „репарација“ може да обухвати различите облике репарације у складу са међународним прописима о људским правима, као што је реституција, компензација, рехабилитација, задовољење као и гаранција непонављања. У погледу компензације, важно је нагласити да овај облик репарације чланица обезбеђује под условима наведеним у члану 30 (2) ове Конвенције. То значи да је првенствено учинилац одговоран за штету и реституцију. Накнада такође може да се тражи од осигуравајућих компанија односно од државних програма здравственог и социјалног осигурања. Став 2 одређује споредну обавезу накнаде државе. Услови који се односе на захтев за накнаду могу се одредити националним законодавством, као што је обавеза да жртва прво и пре свега тражи накнаду од учиниоца. Државна накнада треба да постоји у ситуацијама када је жртва задобила озбиљне телесне повреде односно кад јој је нарушено здравље. Појам „недржавни актер“ односи се на физичка лица⁹.

Процесуирање извршилаца

На пољу процесуирања извршилаца, државе су обавезне да обезбеде да насиље према женама и насиље у породици буде кривично гоњено и адекватно кажњено. Изузећа тј. оправдања насиља на основу културе, обичаја, религијских ставова или тзв. „разлога части“ потпуно су неприхватљива за било који акт насиља обухваћен одредбама Конвенције. У том контексту, државе треба да осигурају да жртве насиља буду обухваћене специјалним заштитним мера-

⁹ Концепт „недржавни актер“ тј. физичка лица је већ објашњен у тачки II Препоруке Савета Европе Res (2002)5 о заштити жена од насиља.

ма током истражног и правосудног поступка против извршилаца. Органи унутрашњих послова морају одмах одговорити на позиве за помоћ од стране жртве и управљати опасном ситуацијом кроз процену ризика на одговарајући начин.

У одговору на питање која су кривична дела установљена Конвенцијом, произилази да су то:

- физичко насиље,
- психолошко насиље,
- узнемиравање личности,
- сексуално насиље, укључујући силовање,
- сексуално узнемиравање,
- принудни брак,
- генитално сакаћење жена,
- принудни абортус и принудна стерилизација.

Тиме је Конвенција недвосмислено послала поруку да насиље над женама и породично насиље дефинитивно више нису приватни проблеми, већ врло штетна појава против које ће се примењивати сет оштрих кривичних, административних и грађанско-правних санкција, скуп повезаних превентивних мера и ефикасних истражних процедура у земљама потписницама. Управо из тих разлога, Конвенција предвиђа оштрије кажњавање починилаца наведених кривичних дела, ако се ради о члановима породице односно о брачном или ванбрачном партнеру, како би се истакле посебно трауматизирајуће последице таквих кривичних дела почињених у оквиру породице.

„Кривична дела утврђена на основу ове Конвенције важе независно од природе односа између жртве и починиоца.» (чл. 43).

Велики број кривичних дела из ове Конвенције представља кривична дела која најчешће врше чланови породице, интимни партнери или друга лица у непосредном окружењу жртве. Постоје многи примери ранијих пракси у државама чланицама Савета Европе који указују да су при кривичном гоњењу таквих случајева прављени изузеци, било у законима или кроз праксу, уколико су жртва и учинилац, на пример, у браку или у вези. Најизразитији пример јесте силовање у браку, што се веома дуго није уопште признавало као силовање, због односа између жртве и учиниоца. Због тога су аутори текста Конвенције сматрали да је неопходно успоставити принцип по којем врста односа између жртве и учиниоца не спречава важење било ког кривичног дела из ове Конвенције.

- „1. Узимајући у обзир права жртве током свих фаза кривичног поступка, стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да се истраге и судски поступци за све видове насиља обухваћених овом Конвенцијом спроводе без неоправданог одлагања.
2. У складу са основним принципима људских права и имајући у виду разумевање насиља из родне перспективе, стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде делотворну истрагу и судски поступак кривичних дела утврђених на основу ове Конвенције.“ (чл. 49)¹⁰

¹⁰ Tekst Konvencije: www.coe.int/violence/conventionviolence

Конвенција жели да спречи могућност да случајеви насиља над женама и насиља у породици добију низак приоритет у оквиру истрага и судских процеса, што у великој мери доприноси осећају некажњивости међу учиниоцима и доприноси опстанку високог степена прихваћености тих облика насиља. Ради постизања овог циља, у ставу 1 наводи се обавеза да се истраге и судски процеси у вези са свим облицима насиља обухваћеним овом Конвенцијом спроводе без непотребних одлагања. Тиме се доприноси обезбеђивању кључних доказа, унапређењу стопе осуда и стаје на крај некажњивости. Важно је напоменути да, иако је важно да се обезбеде брзе истраге и процеси, подједнако је важно поштовати права жртава током тих фаза. Став 1, према томе, захтева од земаља чланица да што више избегавају погоршање стања жртава током истраге и судских процеса и да им обезбеде помоћ током кривичних процеса.

У ставу 2 наведене обавезе допуњене су успостављањем обавезе да се обезбеди да истрага и судски поступак у случајевима свих облика насиља обухваћених овом Конвенцијом буду извршени на делотворан начин. То значи, на пример, утврђивање одговарајућих чињеница, разговоре са свим расположивим сведоцима, као и спровођење форензичке истраге засноване на мултидисциплинарном приступу, уз коришћење најсавременије криминалистичке истражне методологије како би се обезбедила свеобухватна анализа кривичног случаја. Од служби унутрашњих послова захтева да брзо и адекватно реагују нудећи одговарајућу и непосредну заштиту жртвама, док став 2 захтева њихово брзо и адекватно укључивање у спречавање и заштиту од свих облика насиља обухваћених овом Конвенцијом, укључујући примену превентивних оперативних мера и прикупљање доказа.

Поштовање ове обавезе, укључује, на пример, следеће:

- право на долазак надлежних органа унутрашњих послова на место на којем је особа у датом тренутку изложена ризику;
- одговарајуће поступање и давање савета жртвама од стране надлежних органа унутрашњих послова;
- саслушање жртва, без одлагања, које врше специјално обучена, и према потреби женска лица у просторијама намењеним успостављању односа поверења између жртве и запосленог у органу унутрашњих послова;
- обезбеђивање одговарајућег броја жена запослених у органима унутрашњих послова, на свим нивоима одговорности.

Неопходно је предузети делотворне мере како би се спречили најизразитији облици насиља, односно убиство и покушај убиства. Сваки такав случај би требало пажљиво испитати како би се утврдили могући пропусти у заштити, са циљем унапређења и развоја даљих заштитних мера.

„Члан 54 – Истраге и докази - Стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да, током сваког грађанског односно кривичног судског поступка, докази, који се односе на сексуалну прошлост и понашање жртве, буду прихваћени само уколико је то релевантно и неопходно.“¹¹

¹¹ *Ibidem*

У судским поступцима докази везани за сексуалну прошлост и сексуално понашање жртве понекад се злоупотребљавају како би се дискредитовали докази које представља жртва. Одбрана понекад користи доказе о ранијем сексуалном понашању како би се оповргли углед, кредибилитет и непостојање пристанка жртава. То се нарочито јавља у случајевима сексуалног насиља, укључујући силовање. Представљање те врсте доказа може да допринесе опстанку штетних стереотипова о жртвама као промискуитетним, те тиме и неморалним особама које нису вредне заштите грађанског и кривичног права. То може да доведе до *de facto* неједнакости, пошто је много вероватније да ће жртвама, које су претежно жене, бити додељена та врста заштите уколико се оцени да су угледне.

Од кључне важности је нагласити да раније сексуално понашање жртве не би требало посматрати као оправдање за случајеве насиља над њом. Међутим, у појединим чланицама Конвенције, прихватљивост и разматрање доказа леже у области дискреционог права судије, док је у другим строго унапред прописано правилима кривичног процесног права. Члан 54 повлачи обавезу чланица да предузму неопходне правосудне односно друге мере како би се обезбедило да докази везани за сексуалну прошлост и сексуално понашање жртве буду дозвољени односно размотрени искључиво уколико је то од значаја и неопходно. То значи да ова одредба ограничава прихватљивост таквих доказа, како у грађанским тако и у кривичним процесима, на случајеве у којима је од значаја за конкретно питање на суђењу и уколико поседују значајну доказну вредност. Према томе, тиме се не искључује прихватљивост наведених доказа. Уколико судије прихвате доказе о ранијој сексуалној прошлости, требало би их представљати на начин који не води секундарној виктимизацији. Жртве би требало да имају приступ правним средствима без проласка кроз додатне трауме због своје сексуалне прошлости и понашања.

Процена ризика

„Члан 51 – Процена ризика и управљање ризиком -

1. Стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да сви релевантни органи обаве процену ризика од смртности, озбиљности ситуације и ризика од понављања насиља у циљу управљања ризиком, и уколико је неопходно, обезбеде координирану заштиту и подршку.
2. Приликом обављања процене из става 1, стране се обавезују да предузму неопходне законодавне или друге мере и обезбеде да се, на потпуно прописан начин, узме у обзир чињеница да, у свим фазама истраге и примене заштитних мера, починиоци дела насиља обухваћених овом Конвенцијом поседују ватрено оружје односно имају приступ ватреном оружју.“¹²

У сржи сваке интервенције у случају свих облика насиља обухваћених овом Конвенцијом мора бити брига за безбедност жртве. У овом ставу се, према томе, одређује обавеза да се обезбеди да сви надлежни органи, не само по-

¹² *Ibidem*

лиција, делотворно оцене и развију план за управљање безбедносним ризицима са којима се одређена жртва суочава од случаја до случаја, у складу са стандардизованом процедуром, уз сарадњу и међусобну координацију.

Многи учиниоци прете својим жртвама озбиљним насиљем, укључујући смрт, и вршили су озбиљно насиље над својим жртвама у прошлости. Према томе, важно је да се при свакој процени ризика, као и током управљања ризиком размотри могућност поновног насиља, првенствено смртоносног насиља, и да се на одговарајућ начин оцени озбиљност ситуације. Сврха ове одредбе јесте да се обезбеди успостављање делотворне мреже стручњака из различитих агенција ради заштите жртава које су под високим ризиком. Процену ризика је, према томе, неопходно спроводити са циљем управљања утврђеним ризиком кроз развој безбедносног плана за дату жртву, како би се обезбедила координисана безбедност.

Међутим, важно је обезбедити да све мере које се предузимају ради процене и управљања ризиком од даљег насиља омогућавају поштовање права оптуженика. У исто време, од врхунске је важности да такве мере не погоршају стање жртава и да истраге и судски процеси не доведу до секундарне виктимизације.

У ставу 2 се проширује обавеза како би се обезбедило да се при процени ризика наведеној у првом ставу овог члана са дужном пажњом узму у обзир информације о ватреном оружју у поседу учинилаца. Поседовање ватреног оружја за учиниоца представља не само моћно средство присилне контроле над жртвама, већ повећава и ризик од убиства. То нарочито важи за постконфликтне ситуације односно за државе са традицијом држања ватреног оружја, што учиниоцима може да омогући лакши приступ наоружању. Стога је важно да се систематски узму у обзир све процене ризика са којим се жртва суочава у свим фазама истраге и примене заштитних мера, као и да ли учинилац законито односно незаконито поседује или има приступ ватреном оружју, како би се гарантовала безбедност жртве.

Примера ради, приликом издавања хитних налога за забрану приласка или заштиту, као и приликом одређивања казне након кривичних пресуда за било који облик насиља обухваћен овом Конвенцијом, земље чланице могу да усвоје, у оквиру националних законодавних система, неопходне мере како би се омогућила тренутна заплена ватреног оружја и муниције. Осим тога, како би се покрило сво оружје које може да се искористи у озбиљним случајевима насиља, првенствено борбени ножеви, потребно је, у мери у којој је то могуће, узети у обзир поседовање односно приступ таквом наоружању.

Поступци по службеној дужности

Свесни посебно трауматичне природе кривичних дела из овог члана, аутори нових европских стандарда у Конвенцији су настојали да олакшају терет који дуготрајна кривична истрага и поступак стављају на жртву, у исто време обезбеђујући да се учиниоци приведу правди. Циљ јесте да се омогући спро-

вођење кривичних истрага и поступака без стављања терета покретања поступка и обезбеђивања осуде на жртву. Став 1 чл. 55. обавезује земље чланице да обезбеде да истраге различитих категорија кривичних дела неће „у потпуности зависити“ од извештаја, односно пријаве коју поднесе жртва и да поступак може да се настави чак и ако жртва повуче своју изјаву односно пријаву.

Конвенција користи израз „зависити у потпуности“ како би се решиле процедуралне разлике између различитих правних система, имајући на уму да је обезбеђивање истраге, односно судских поступака за кривична дела наведена у овом члану одговорност државе и њених органа.

Посебно дела која за последицу имају тешке телесне повреде односно лишавање живота, морају бити решена брзо и непосредно од стране надлежних органа. Чињеница је да многа наведена кривична дела обухваћена овом Конвенцијом врше чланови породице, интимни партнери односно лица у непосредном окружењу жртве, а осећање стида, страха и беспомоћности које проистиче узрок су малог броја пријава, и, сходно томе, пресуда.

Према томе, органи унутрашњих послова би требало да спроводе проактивне истраге како би прикупили доказе, као што су суштински докази, сведочења жртава, медицинска вештачења итд. да би се обезбедила могућност спровођења поступка чак и ако жртва повуче изјаву односно пријаву барем када у погледу озбиљних кривичних дела као што су физичко насиље које за резултат има смрт односно телесне повреде. Став 1 овог члана отворен је за резерве у погледу члана 35 по питању мањих кривичних дела. Конвенција јасно разграничава кривична дела физичког насиља која за резултат имају озбиљне телесне повреде односно лишавање живота које би биле изузете од наведене могућности резерве тј. изузећа од примене од стране земаља чланица и друга, мања кривична дела физичког насиља која немају такве последице. Међутим, оставља се чланицама да одреде шта представља „мање кривично дело“ физичког насиља.

Са циљем оснаживања жртава и подстицањем да прођу кроз кривични поступак, став 2 захтева од чланица да обезбеде да организације за жртве, специјално обучени саветници за питања насиља у породици и друге врсте служби за подршку/заступање могу да помогну и подрже жртве током истрага и судских поступака.

Примери добре праксе показали су да жртве, којима током истраге и поступка подршку односно помоћ пружа специјализована служба за подршку, радије подносе пријаву и сведоче и боље су опремљене да предузму емотивно тежак задатак активног доприноса исходу поступка. Подршка није правне, већ практичне/психолошке природе. Укључује психичку / емотивну припрему жртава да издрже сведочење пред оптуженим, присуство уз жртву током поступка у суду, односно другу практичну и емотивну помоћ.

Закључна разматрања

Усвајање Конвенције после две године интензивних преговора¹³ и обављених поступака ратификације у потребном броју земаља, означава велико правно и цивилизацијско достигнуће на почетку XXI века.

Значајно је истаћи далекосежна решења Конвенције, од глобалне важности, посебно имајући у виду превенцију, протекцију жртава насиља и нарочито, процесуирање починилица, што све укупно чини базу концепта: „три П“ плус интегрисани родни приступ у све мере јавне политике, које земље потписнице Конвенције буду предузимале у овом домену. Конвенција Савета Европе (СЕ) о спречавању и борби против насиља према женама и насиља у породици је управо такав незаобилазни међународно-правни докуменат, који је превасходно усмерен на заштиту људских права жена и осталих жртава породичног насиља.

Основни циљ нових европских стандарда оличених у Конвенцији Савета Европе представља успостављање нулте толеранције у односу на насиље према женама и на насиље у породици, не само у Европи, већ и на глобалном нивоу. По први пут на међународно-правном плану се стигло до правно обавезујућег документа. Пре усвајања Истанбул Конвенције, сведоци смо присуства мноштва декларација, препорука и стратешких смерница на овом пољу. У томе лежи посебан значај ове Конвенције.

Србија је ратификовала Истанбул Конвенцију крајем октобра 2013. и тиме испунила препоруку UN CEDAW Комитета. Предстоје, међутим, неопходни кораци у изменама и допунама кривично-правног и грађанско-правног регулисања ове области, као и у домену релевантне превенције.

Поред тога, Србија је већ испунила обавезу уграђену у Конвенцији која захтева од земаља потписница ко-ординисани приступ у решавању проблема насиља према женама и насиља у породици, уз учешће свих надлежних државних органа и невладиног сектора. То значи да су релевантни учесници у ланцу надлежних државних тела и представници цивилног друштва обавезни да израде протоколе о сарадњи на националном нивоу, што је већ учињено половином 2013. Доказ про-активног става Србије у овој области је и усвајање Националне стратегије за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима (2011), која је у потпуности усклађена са Конвенцијом СЕ док је она још била у изради.

Конвенција Савета Европе представља обновљено стремљење ка суштинској једнакости између жена и мушкараца, усмерена ка отклањању дубоко укоревених неједнаких односа моћи између полова. Отуда се насиље према женама правно сагледава кроз призму тешке дискриминације и кршења људских права жена са искуством насиља. Поред родног приступа, Конвенција садржи и широк обухват примене, јер упућује земље потписнице да њене одредбе регулишу и заштиту осталих жртава насиља у породици.

¹³ Коауторка Проф. Др Г. Гасми је заступала Србију током двогодишњих преговора о Конвенцији у оквиру Савета Европе

Универзални правни допринос Конвенције представља чињеница да она обавезује земље потписнице да у своја домаћа законодавства унесу прописе о кривичном гоњењу одређених кривичних дела, као што су: генитално сакаћење жена и девојчица, принудни брак, узнемиравање личности, принудни абортус и принудна стерилизација.

Драгоцену вредност Конвенције представља установљавање посебног надзорног механизма (ГРЕВИО) за праћење њене примене у форми независног експертског тела, у циљу дугорочне ефективности одредаба Конвенције у земљама чланицама Конвенције.

Глобална вредност правних решења садржаних у Истанбул Конвенцији чине да она представља превасходно међународно-правни инструмент заштите људских права и наслања се на најзначајније правне документе Савета Европе¹⁴ и Уједињених Нација (УН). Ради се о следећим међународним инструментима на глобалном нивоу:

- Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966),
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966),
- Конвенција Уједињених нација (УН) о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW, 1979) и Опциони протокол Конвенције (1999),
- Општа препорука бр. 19 Комитета за елиминисање свих облика дискриминације жена (Комитета CEDAW о насиљу над женама),
- Конвенција Уједињених нација о правима детета (1989) и Опциони протоколи Конвенције (2000) и
- Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом (2006).

У оквиру приступања Србије Европској унији, поштовање људских права представља, *inter alia*¹⁵, један од најзначајнијих политичких критеријума сходно одлукама ЕУ из Копенхагена (1993) и одредбама Лисабонског Уговора о ЕУ (2009). Отуда ратификација Истанбул Конвенције од стране Србије представља потврду поштовања људских права и слобода, јер је једно од основних права управо право на живот без насиља.

¹⁴ Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (ETS бр. 5, 1950) и њени протоколи, Европска социјална повеља (ETS бр. 35, 1961, ревидирано 1996, ETS бр. 163),- Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (ETS бр. 197, 2005) и Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (ETS No. 201, 2007).

¹⁵ Сет политичких критеријума за приступање Србије ЕУ је свакако далеко комплекснији и чини приоритетне елементе у процесу стицања чланства ЕУ, ближе о томе код Миша Ђурковић, „Европске интеграције Србије између нормативизма и геополитике“, Култура полиса, посебно издање: ИЗАЗОВИ ПРОЦЕСА ПРИСТУПАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ, ISSN 1820-4589, 2014, стр. 89-109.

Литература:

1. Gasmi, Gordana (2013), *European Legal Standards on Gender Equality – Situation in Serbia*, Efficiency of Legal Norms II, Law Faculty Cluj-Napoca, Romania, ISSN 2344 – 5475, pp. 482-492
2. Gasmi, Gordana (2014), *New CoE Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence “Istanbul Convention” – Importance of Setting European Legal Standards*, br. 2/2014, str. 37 – 57, naučni časopis Strani pravni život, UDK 34 ISSN 0039 21 38, Beograd
3. Gasmi, Gordana (2012), "New European Legal Standards in the area of women human rights - CoE Convention on combating violence against women and domestic violence", Collection of papers presented at the international conference Efficiency of Legal Norms I, Cluj – Napoca, Romania, ISBN 978-606-522-873-3, pp. 141- 153
4. Gasmi, Gordana (2012), *Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – pravni komentar*, UNDP projekat I Kraljevina Norveška "Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja", ISBN 978-86-7704-068-0 – , str. 122, Beograd
5. Ignjatović, Tanja (2011), *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice*, Rekonstrukcija Ženski fond, ISBN 978 – 86 – 910101 – 2 – 6, Beograd
6. *Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima*, (2011), UNDP i Ministarstvo rada i socijalne politike Srbije, Sl. Glasnik Srbije br.. 027/2011 od 20. 04. 2011, ISBN 978 – 86 – 7704 – 061 – 1, Beograd, str. 115.
7. Gasmi, Gordana & Kostić, Marija (2011), *EU Legal Standards on fundamental rights – importance for Serbia*, Harmonizacija zakonodavstva R. Srbije sa pravom EU, Tematski Zbornik sa međunarodnog skupa u organizaciji Hans Seidel Stiftung i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
8. Petrović, Dragana, (2012), *Različite strategije kontrole trgovine ljudima: problemi i perspektive*, „Relevantna pitanja primene međunarodnog krivičnog prava u nacionalnom pravu (12. Tematski međunarodni naučni skup, Tara, Intermex, str. 322-343.
9. *Rod i nasilje – Priručnik o rodno zasnovanom nasilju koje pogada mlade*, Veur, Vretthem, Titli, Toth, Savet Evrope, (2010), www.coe.int/compass
10. *O počiniocima nasilja u porodici I partnerskim odnosima* (urednica Snežana Lakićević), (2011), Ministarstvo rada I socijalne politike, Projekat Borba protiv seksualnog I rodno zasnovanog nasilja, Beograd
11. Despotović, V, Filipovski, L, Ivanović, J, Veselinović, J., Badnjarević, N, (2008), *Sistemski interventni program za zaustavljanje nasilja u porodici*, materijal iz akreditovanog programa obuke, Republički zavod za socijalnu zaštitu, Beograd
12. *The World's Women 2010, Trends and Statistics*, United Nations, New York (2010), Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/STAT/SER.K/19, ISBN 978-92-1-161539-5
13. Đurković, Miša (2014), *Evropske integracije Srbije između normativizma i geopolitike*, Kultura Polisa, posebno izdanje: IZAZOVI PROCESA PRISTUPANJA REPUBLIKE SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI, ISSN 1820-4589, 2014, str. 89-109, Novi Sad
14. UNDP, WHO, UNODC, *Global Status Report on Violence Prevention 2014*, 2014, New York
15. Recommendation of the Council of Europe (2002)5 on protection of women against violence, Strasbourg, www.coe.int/violence

THE GLOBAL SIGNIFICANCE OF THE NEW EUROPEAN STANDARDS OF CRIMINAL PROSECUTION OF PERPETRATORS OF DOMESTIC AND GENDER - BASED VIOLENCE

Summary: The authors analyzed provisions of the new Convention of the Council of Europe (Istanbul Convention) on preventing and combating violence against women and domestic violence, which entered into force in August 2014. seen from the aspects of their internationally recognized legal results in the field of criminal proceeding of perpetrators. Thesis on comprehensiveness and importance of the establishing common legally binding standards in this domain is presented and proved, through insight into the essence of common legal principles that have been formulated by 47 member states of the Council of Europe. Being legal instrument of regional profile, this Convention is to obtain universal implementation, since it is open for the accession also to non-member states. Therefore, the authors emphasized its global character and universal legal achievements.

Key words: perpetrators, gender based violence, Council of Europe, Istanbul Convention, domestic violence